

Հատուածը կը վերջանայ այսպէս. «Եւ Կիւսի-յեւէք ընդ երեսս դաշտին Կիւսի-յեւէք լինէին եւ անուանեցաւ տեղին այն Փանդիկ»:

Յայտնի է որ Յովհ. Մամիկոնեանի (ինչպէս եւ իր անուանեալ նախորդին Զենորի) սիրական սովորութիւնն է տեղական անունները զանազան պատմական դէպքերով ստուգարանել (Հմմտ. Զենոր, էջ 27՝ Արձան, էջ 29՝ Արծուիք, էջ 30՝ Մետասկող, Արջուց ձոր, էջ 41՝ Աւետեաց բլուր, էջ 42՝ Աւետեաց խաչ, էջ 45՝ Թակարթս. — Յովհ. Մամիկ., էջ 24՝ Առաղս, էջ 28՝ Կօրի, էջ 32՝ Առինչա, էջ 36՝ Մահու բլուր, էջ 39՝ Սրեմաձոր, էջ 40՝ Ժողովս, էջ 42՝ Թմբրաձոր, Վարազարբլուր, Շիրականիք, էջ 45՝ Մոգուց գերեզման, Մոկկունս, էջ 47՝ Հոնընկէց, Հանդիսեանք, էջ 48՝ Յետսանկ, Մահու առիթ, Կուրայ, էջ 52՝ Ներքինանկնիս, Վայրանկնիս, Պուլկ, էջ 53՝ Հայկերտ):

Այսպիսի ստուգարանութիւն մը կայ նաեւ Հոս. Փանդիկ տեղական անունը մեկնուած է «Փախստեայ» նշանակութեամբ. բայց Կիւսի-յեւէք չի կրնար կապուիլ Կիւսի-յեւէք, Կիւսի-յեւէք բառերուն. ուստի պէտք է աւելի մօտիկ ձեւ մը գտնել. եւ ահա ճիշտ այս է մեր փնտռած Կիւսի-յեւէք բառը՝ «Փախցնել» իմաստով, կամ անոր չեզոքը՝ Կիւսի-յեւէք «Փախցիլ»:

Փանդիկ «Փախցիլ» ձեւը շատ լաւ կը յարմարի նաեւ Գանձարանի վկայութեան. «Որք թեւս ունէին նման արծուին եւ փանդանէին», ուր կրնանք Կիւսի-յեւէք բառը հասկնալ իբր «սուրալ, վազել, թռչիլ», որոնք «Փախցիլ» իմաստին տարբեր առումներն են միայն:

2. Լինիլ:

Մէկ անգամ գործածուած է Բուզանդի մէջ. «Ապա զօրավարն Հայոց Մուշեղ գունդ կազմեաց պատրաստեաց եւ յառաջեաց հանդերձ Հայոց գնդան. առաջապահ անցանէր առաջի թագաւորին Պապայ եւ զօրացն Յունաց կայսերական գնդին: Ապա ի Գարանաղեաց գաւառին լինեալ յարձակեցաւ Մուշեղն» (Բուզ. Ե. ա. տպ. 1889, էջ 191): Բառիս իմաստը անյայտ է, որովհետեւ այդուստ ծանօթ լինէլ Հոս չի յարմարիր: Հ. Գ. Նահապետեան, Բազմ. 1906, 499 կ'ուղղէ դիտել կամ լինիլ: Երկուքն ալ ըստ իս անյարգը են: Բառը պէտք է պահել այնպէս ինչպէս կայ եւ տալ անոր «յար-

ձակիլ» նշանակութիւնը. Հմմտ. Ալաշկերտի գաւառականով լինիլ «յարձակիլ» օր. Կիւսի-յեւէք «վրան յարձակիլ» (տե՛ս իմ Գաւառական Բառարանս, էջ 443 ա):

Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

Մ Ա Յ Ե Ն Ա Ր Օ Ս Ա Կ Ա Ն

1. CAROLUS CLEMEN: Fontes historiae religionis persicae collegit —, Bonnae, in aedibus A. Marei et E. Weberi, 1920, էջք 116.

Հնագոյն կրօններու պատմութեան վերաբերեալ յոյն ու լատին հեղինակներու քով պահուած յիշատակարաններն ու յիշատակութիւններն որոշ հատորի մը մէջ յօրինուածական կարգով ուսումնասիրելու ու հրատարակելու ձեռնարկ մըն է Fontes historiae religionum ex auctoribus Graecis et Latinis collecti մատենաշարը, որուն առաջին հատորը կը կազմէ Վլէ մէնի «Պարսիկ կրօնի պատմութեան աղբիւրները», Հեղինակը կը ջանայ բոլոր այն տեղիքները, որոնք կերպով մը կը հային կրօնի պատմութեան, քաղել պարզապէս յոյն ու լատին հեղինակներէն՝ սկսելով Հերոդոտոսէն (484—425 թ. յ.) մինչեւ Նիկեփորոս Կաղղիստի (1320 թ. ե.) եւ զետեղել զանոնք ժամանակագրական կարգով:

Հայ ու պարսիկ յարաբերութիւնները կրօնական, քաղաքական ու լեզուական սերտ յարաբերութիւնները, որոնց արձագանգ եղած են Հայ մատենագիրները, կարծենք աւելի կրնային նպաստել նոր լոյսեր սփռելու պարսիկ կրօնի ուսումնասիրութեան քան Վլէ մէնի հաւաքած հատակոտորները: Եթէ արդի լեզուագիտութիւնը՝ աղբակն է պատմութեան լուսաւորումին, պարսիկ կրօնին պատմութեան հետազոտութեան համար անհրաժեշտ է նաեւ Հայ լեզուն, այս մասին համեմատելու է միայն Կ. Կոստանեանցի «Հայոց հեթանոսական կրօնը» գործը (Վաղարշապատ, 1879), իսկ մատենագրական տեսակէտով գլխաւորաբար Եղնիկ Բիւզանդ եւ Եղիշէ կարեւորագոյն աղբիւրներ են՝ պարսիկ կրօնին յառաջագալութեան, զարգացումին ըմբռնողութեան ու պարսիկ ժողովուրդին կրօնական ու ծիսական սովորութիւններու ուսումնասիրութեան համար (տե՛ս Գ. Խաւրաբեկ, «Եղիշէի վարդանանց պատմութեան»):

Թիւնը...», Թիֆլիս 1892): Գեղեցիկ ու գովելի ձեռնարկ մը կ'ըլլար հետեւաբար, կը կարծենք, եթէ մեզմէ մէկը Կլեմէնի աշխատասիրութեան իրրեւամբողջացում հայ մատենագրութեան մէջ պարսիկ կրօնին վերաբերեալ տեղեկները հատորի մը մէջ ամփոփելու ձեռնարկէր, իսկ հայ-պարսիկ լեզուի ուսումնասիրութեան համար կուտային քանակական փոփոխութիւններ, որոնք տպագրութիւնը աւարտելու վրայ է, ինչպէս կը լսենք: Հայ պարսիկ հնագոյն պատմութեան մէջ այնքան սերտորէն կապուած են իրարու որ միոյն պատմութիւնն է նաեւ միւսին պատմութիւնը, հետեւաբար Clemenի Fontesը կարեւորութեան զօր կ'է նաեւ հայ պատմագէտներու համար, որոնք ուշագրութեան կը յանձնենք այս երկին հետ նաեւ միեւնոյն Հեղինակին Die griechischen und lateinischen Nachrichten über die persische Religion գիրքը: չ. Ա. ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

2. ԽՈՍՏՐՈՂ (ԱՐՄԷՆ ԱՐՏՈՆՑ)՝ «Այգեստան», Գիւղը Ա, 1908—1919: Փարիզ, տպ. Կ. Յ. Ներսէս, 1920. մեծ 8°, էջ 502:

Նորերս լոյս տեսաւ փարիզում պ. Խոստրոյի (Արմէն Արտոնց) հեղինակութեամբ մի ընդարձակ հրատարակութիւն, որը ըստ հեղինակի «Թուականներու կարգով շարուած լրագրական յօդուածներու հաւաքածոյ մըն» է իր մէջն պարունակելով հեղինակի 1894ից մինչեւ 1908 հայ մամուլի մէջ երեւցած գրութիւնները: Իր յառաջաբանում «Առ ընթերցող» հեղինակը անկեղծաբար յայտնում է իր նպատակների պարզութիւնը, այն է՝ «Թիւով ոչ իսկ հարիւրի հասնող այս հատորի հրատարակութիւնը, միակ նպատակ ունի իմ սրտի եւ հոգու բարոյական պահանջներուն գոհացումը»:

Մեծ ջանք է պահանջուել, մանաւանդ ներկայ դժուարին պայմաններում ի մի ամփոփել օրագրական այն բոլոր աշխատութիւնները, որոնք տարբեր ժամանակ լոյս են տեսած հայկական պարբերականներում ու այլեւայլ թերթերում:

Հաւաքածուն ըստ բովանդակութեան եւ նիւթի որպիսութեան բաժանուում է երկու առանձին մասերի, որոնք ընդհանուր անուան տակ «Այգեստան» են կոչուած: Առաջին մասը՝ քաղաքական, գրական եւ իմաստասիրական յօդուածների բաժինն է կազմում (320 էջից) իսկ միւսը՝ ժողովրդական երգերի ու այլեւայլ բա-

նաստեղծութիւնների բաժինը (էջ 321—502), որը յատուկ խորագրի տակ «Խոստրոյին կամ հայ տարագրի երգարան» է կոչուում:

Գրքի առաջին բաժինը իր մեծագոյն մասամբ հայ քաղաքական կեանքի մօտիկ անցեալն ներկայացնելով թէեւ ծանօթ է ընթերցողին, սակայն առաջ բերած օրագրական յօդուածները այնքան թաւաք են իրենց հոգեով, իսկ շօշափած նիւթերը՝ այնքան ժամանակակից ու կենսական, որ գիրքը կարգացուում է յափշտակիչ հետաքրքրութեամբ եւ թուում է, թէ կարգում ես Ազգիդ այսօրուայ ցաւերը, զգում ես նրա այսօրուայ տառապանքը:

Հասարակ է մի պարագայ եւս, այն, որ գիրքը ծնուել է Անգլիայում, մի երկիր, որն առաւելագոյն մասն ունի մեր Ազգի պատմական ճակատագրի հանդէպ:

Քաջ ծանօթ լինելով անգլիական քաղաքականութեանը Արեւելքի նկատմամբ, հեղինակը իր բոլոր քաղաքական եւ հասարակական գրութիւնները բնականաբար, սակայն եւ վարպետորէն գունաւորել է անգլիական տեսակէտներով, եւ այդպիսով առանձին լոյս է սփռել հայկական բազմախնկներ հարցի այդ կարեւորագոյն, բայց միայն մնացած անկիւնի վրայ եւս: Հեղինակի առանձնաշնորհ յատկութիւնն է նաեւ ոճի գեղարուեստական ոյժը:

Միտքը՝ հակիրճ եւ ամփոփ, լեզուն՝ գալարուն, իսկ արտայայտութեան ձեւը՝ վճիռ ու թափանցիկ — մի պարագայ, որը գերազանցօրէն նպաստում է հեղինակին գրականութեան ասպարէզում:

Նմանապէս հետաքրքրաշարժ է գրքի երկրորդ մասը կամ «հայ տարագրի երգարանը», ուր պարփակուած է մօտ 20 նոտագրուած երգեր եւ զանազան բանաստեղծական կտորներ հայ տարագրական կեանքից:

Ժողովրդական տաղերի յօրինումը, նուագների ու ազգային եղանակների նոտայի վերածումը եւ վերջապէս երգերի դաշնաւորումը՝ այդ մի եզակի եւ յարգելի աշխատութիւն է, որը մեծ սիրով կատարել է հեղինակը (ձայնագրութիւնն արել են տիկին Օպի եւ Պ. Քէնըտի) մանաւանդ այնպիսի մի խորթ հեռաստանում, ուր չէ հասել երբեք եւ ոչ մէկ հայկական նուագ:

Գոհունակութեամբ ենք հաւատում, որ դնահատելի այդ աշխատանքը անշուշտ պիտի ճշխացնէ մեր ժողովրդական սուղ երգարանը, ընծայելով նորանոր լարեր մեր ազգային երաժշտութեան քնարին: